

## TÜRKLERİN SİYASİ DÜSTURLARI NASIL YAYINLANDI, NASIL OKUNDU?

Kudret Emiroğlu

**P**aul Rycaut'nun 1668'de yayınlanan, kısaca *The Present State Of The Ottoman Empire*<sup>1</sup> adıyla tanınan kitabı, son olarak Çağrı Ferhan tarafından, gravürleriyle süslenmiş bir yazıyla tanıtıldı.<sup>2</sup> Aynı ayda Milliyet Yayınları da bu kitabı yayınladı.<sup>3</sup> Yazının da verdiği merakla, çizimlerin bulunmadığı bu çeviriyi elimize alınca, önce şaşkınlık sonra üzüntü başladı. Arka kapakta "ilk kez 1686 yılında Amsterdam'da yayınlandı. Elinizdeki basım ise, o yıla ait özgün yapıttan aktarılmıştır" denirken, çevirmenin 9. sayfadaki Önsöz'ünde "Ricaut'nun İngilizce olarak yazdığı eseri daha sonra Briot tarafından Fransızcaya çevrilmiş ve 1686 yılında Amsterdam'da, Abraham Wolfgank adlı naşir tarafından yayınlanmıştır. Türkçesini verdiğimiz eser o

yıla ait orijinal baskıdandır" denmektedir. Gerçekle Önsöz ve Arka kapak arasındaki çelişkiler, öncelikle orijinal kavramı hakkında tuhaflık taşısa da, gözümüz Önsöz'ün son paragrafında dolaştığında bu durum önemini yitiriyor, çünkü şöyle denmekte: "Eser içinde geçen bazı yer, kişi ve tarikat adlarının, İngilizceden Fransızcaya çevrilirken önemli değişikliklere uğramış olmasından, aslının ne olduğu anlaşılammıştır, bu yüzden o özel isimler orijinal metinde görülen şekliyle aktarılmıştır."

Şimdi, Fransızca bilgisinin aslı Türkçe olan hem de pek sınırlı sayıdaki ve kitabın en önemli yönlerinden birini oluşturan tarikatlar konusunda çaresiz kalmasının en doğal yetersizlikmiş gibi sunulmasına mı şaşırmalı, bu yetersizliğin Fransızcaya çevirene yüklenmesine mi? Çevirme konusunda bu kadar isteksiz bir kişi İngilizce metni görse sanki ne yapacaktı diye ister istemez düşünmeli mi, yoksa tarihçi dostu olmamak bir yana tarih kitaplarıyla da başı hoş olmayan çevirmenin tarih kitabı çevirmesine mi üzülmeli? Yoksa, bu önsözü okuyup da içine sindiren yayın yönetmenine mi?

Okunup aslı çıkartılamayan şu yer ve tarikat adlarının neler olduğuna bakıyoruz (tabi Dizin yok): Kades-adeli, Şâbmesihi, Muserri, Sâbin, Gevarici

<sup>1</sup> Paul Rycaut, *The Present State Of The Ottoman Empire. Containing the Maxims of the Turkish Politie, the Most material points of the Mahometan Religion, their sects and heresies, their convents and religious votaries. Their Military Discipline, with an exact computation of their Forces both by land and Sea*, John Starkey and Henry Brome, London 1668.

<sup>2</sup> Çağrı Ferhan, "Rycaut'nun Kitabında Osmanlı Toplum Yapısına İlişkin Veriler", *Toplumsal Tarih*, Sayı 35/Kasım 1996, s. 49-57.

<sup>3</sup> Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları - Batılı Gözüyle Osmanlı'nın Gücü ve Zaafı*, çev. M. Reşat Üzmen, Milliyet Yayınları, Kasım 1996, 238 sayfa. Kitap sayfa 3'den başlıyor.

sonra s. 142'de Şavarici, vb. Bazıları çok kolay. Kades-adelî konudan da anlaşılacağı üzere Kadızadeli'dir. Bazıları zor. Ama insanın kitapları ve dostları oldu mu, niyet de edilince işler o kadar kolaylaşıyor ki. Dostum Ahmet Yüksel, Rycout'nun 1682 İngilizce baskısını, Oktay Özel 1668 baskısı ile Ahmet Yaşar Ocak'ın bir makalesini<sup>4</sup> getiriyor. Orijinal metinden bakınca çevirmenin 'ch'yi çevirmekte zorlandığı anlaşılıyor: Gevarici ve Şavarici diye çevrilen sözcük Chawarigi diye yazılmış, İngiliz imlasiyle okunması gerekiyor, Şiilere karşı çıkanlar da Hariciler. Şâbmesihî yani Chupmessahis de gene ş ile değil, Hubmesihî; Muserri - Müsirrin, Sâbin - Sabii veya Arapça çoğuluyla Sabiin.

1686'da yayınlanmış bir kitabı çevirecek kadar bir Batı dilini bilen çevirmen bu tarikatların neler olduğunu anıyamıyorsa, neyin ne olduğunu çıkarınamıyorsa, okuyucudan ne yapması, ne anlaması bekleniyor. Geçmiş, öznesini bildirmeden, kimliği ortaya koymadan dile getiren tarih kitabı olur mu? Okuyucu adlar önemli değil, bazı tarikatlar işte diyerek, bilimkurgu masalı okur gibi mi okuyacak? Yayıncılar bu kitabı kimlerin alıp okuyacağını hayal ediyorlar? Bu kadar basit çaba gösterilmiyorsa, bu iş niye üstleniliyor?

Böyle olunca, idari teşkilat ve tumar, zemaet dökümlerindeki yer adlarının, yanlış olabileceğinden nasıl korkmuyayım? Bazıları anlaşılıyor, Armed (s. 193, orj. s. 176) Amed olacak, Şazengiz dediği (Chasenghif) Hasankeyf/Hıskeyf, Şii (Schis) Sis, Hams Hama, Hamaz Humus, Sareg Suruç olmalı. Anadolu'daki çaba göstermeden anlaşılabilirler dışında aynen aktarılıp anlaşılabilen yer adları-

<sup>4</sup> Ahmet Yaşar Ocak, "Paul Ricaut ve XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Resmî Düşüncesine Karşı Zümreler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 233-244.

nın imlasının İngilizce orijinal imlasiyle aynı olduğunu da söylemeliyim. Yani Fransızca çeviri bozukluğu tezi geçerli değil. Kaynaklara bakılsa sancak adlarının bulunmaması düşünülebilir mi?

Kişi adları da aynı. 17. yüzyıl Osmanlı dinsel yaşamı ile ilgili tarih kitabı çeviren, yayınlayanlar Birgivi/Birgili'yi bilemeyip, Birgali Efendi diye bize sunuyorlar. Örnekler doldurmayayım, eski yazılışıyla S harfinin içinden çıkamayan çevirmenin bunu f sandığı bir yerde, çevirdiğinin ne anlama geldiğini de düşünmediğini gösteren tek örnekle yetineyim: "Hıristiyanlardan dönme olan Rüfailer araf hakkındaki karışık inançlarından ve ölümlere yapılan dualar yüzünden bu tarikata [Kadızadeli] çok bağlıdırlar" cümlesi (s. 144) yazılabiliyor. Konu edinilen Russians (orj. s. 129) yani Ruslar, müslümanlığı kabul eden (Renegado Christians) Ruslardır.

Okuma yanlışlığı daha doğrusu umursamazlığı bununla kalmıyor, bir aşama daha yapıp, içinden çıkılamayan yerler, böyle sözcüklerin geçtiği cümleler atlanıyor. Örneğin orijinalde 3. sayfada geçen Oğuz (Ogusian) ve Kutalmış (Cutlumuses) çeviride yok.

Çeviri atlama ve eksikliklerle dolu. Aslı üç kitap olarak hazırlanan kitabın, ikinci bölümündeki 2 ve 3. yani Müslümanlığın ilk döneminde başka dinlere karşı gösterdiği hoşgörü ve bunun sonra nasıl değiştiği ve Müslümanlığın yayılış biçimleri ile ilgili bölümler yok. Çevirmen, XVII. yüzyılda yaşamış bir İngiliz'in İslam dininin kılıçla yayıldığı düşüncesini ifade etmesine tahammül edemiyorsa, böyle bir kitabı çevirmesin. Çevrilen bölümlerin tamam olduğunu da sanmayın; cümleler kısaltılmış, özetlenmiş ve atlanmış. Bunda Türkler ve İslamla ilgili sıfatlar başta olmak üzere, ne yazık ki oku-

namayan sözcüklerin olduğu cümleler, Latince alıntılar öncelikle kırpılmış.

Kitabın İçindekiler bölümü olmadığı gibi, Rycaut'nun 3,5 sayfa tutan İthafı ve 1,5 sayfa tutan, kullandığı kaynakları belirttiği bölümler de çeviride yer almıyor. Gene Sonuç bölümü de, 3. Kitabın son bölümüne bir paragraflık özet olarak eklenmiş.

Çevrilen bölümler ne kadar doğru? Terminoloji bilinmiyor. Tımarcılar değil tımarlılar, tezkereler değil tezkereli/tezkereli, tezkereli değil tezkeresiz olacak (s. 190). Dört Sünni mezhebe tarikat demek (s. 139) doğru değil. Müdahalede de bulunularak çevirmen Armenia'ları Doğu Anadolu yapıyor (s. 12, 15). Osmanlılarda tarihçi olmadığı düşüncesi de dayanılmaz bulunmuş herhalde. Kronoloji ve tarih bilgisine sahip pek tarihçi bulunmadığı anlatıldıktan sonra "...kendilerini ilgilendiren ve önemli devlet işlerinde örnek teşkil eden çok sadık ve esaslı vakayiname bırakan tarihçileri vardır" diyor. (s. 45) Böyle bir çelişki orijinal metinde yok, söylenen kısaca şu: devlet işlerinin yürütülmesi için iyi defter (register) ve kayıt (record) tutarlar (orj. s. 32). Tarihçiliğin defter ve kayıt = vakayiname olduğu mu sanılıyor? Yorumlamaya gerek yok. Arka kapakta ve Önsöz'de Rycaut'nun "devlet arşivini elden geçirdiği", "devletin arşivlerini okuduğu" söylenirken düşülen anlamsızlık da böyle bir kurum, tarih algısı yanlışlığı belki uydurmacılığından kaynaklanıyor anlaşılır.

Artık Rycaut'nun Türkçe'ye kazandırılmış olmadığı, daha Önsöz'ünde ifade edilen, ama o ifadeyi de aşan derecede aldrışsızlık yapıldığı ortaya çıkmıştır. Sorulması gereken şu: bu niye böyle oluyor?

Milliyet Yayınları - AD Yayıncılık

A.Ş. bunun birinci baskı olduğunu söylese de, gerçekte ikinci baskıdır, Önsöz ve (48. sayfada düşen biri dışında) dipnotlarıyla<sup>5</sup>, aynı biçimiyle Tercüman 1001 Temel Eser dizisinin 81. kitabı olarak yayınlanmıştır.<sup>6</sup> Demek memnun kalınmış ki, aynı çeviri bu kez tekrar, Milliyet Yayınları tarafından yayınlanıyor.

Aynı yayınevinin 1993'de yayınladığı *Akkoyunlular* kitabı için<sup>7</sup> Mehmet Bilgin "editörlerinin yazara ve okuyucuya saygısızlığının örneği olduğu kadar, bilimsel eser yayınlamak konusundaki seviyelerini ve bu tür eserlerin yazar ve okurlarına bakış açılarını sergilemesi bakımından da ilginç bir örnektir... Aynı hükmü eserin çevirmeni için de vermek haksızlık olmaz" diyerek acı eleştiriler getirmektedir.<sup>8</sup>

Demek ki eleştiri de getirilmiş. Gene emeksiz yayınlar, bilgisizlik, metni atlayarak, kısaltarak, değiştirerek müdahale, kasıt. Hırsızın hiç suçu yok anlaşılır.

<sup>5</sup> İki dipnot örneği alıntılanama izin verin: s. 102: "Elçilere bu şekilde davranmak o çağlarda her ülkede olağandı; üstelik Türkler tarafından kötü muameleye uğrayan elçilerin hep suçlu oldukları tarihi bir gerçektir"; s. 115: "Türkler kendi himayeleri altındaki Hıristiyanlara daima adaletli ve doğru olmuşlardır. Yazarın rastladığı Hıristiyanlar bunlar olsa gerek. Yoksa onlara karşı zalim davranırsa idik Osmanlı İmparatorluğu bu hallere düşer miydi?"

<sup>6</sup> Bu baskıda alt başlık yok yalnızca, Rycaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, Baskıya Hazırlayan M. Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., 332 s.

<sup>7</sup> John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, ek yazılar Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

<sup>8</sup> Mehmet Bilgin, "Akkoyunlular Kitabına Dair", *Tarih ve Toplum*, Sayı 127/Temmuz 1994. s. 61-64.

# Türk Dilleri Araştırmaları Researches in Turkic Languages

*Simurg Yayınlarından*

*Yayımlayanlar:*

Prof. Dr. T. Tekin, Doç. Dr. M. Ölmez

*\*Yazı Kurulu:*

Prof. Dr. D. Aksan

Prof. Dr. M. Canpolat, Prof. Dr. K. İmer,

Prof. Dr. T. Tekin, Doç. Dr. M. Ölmez

*Danışma Kurulu:*

A. Bodrogligeti, B. Brendemoen, L. Bazin, G. Doerfer, M. Erdal,

G. Hazai, L. Johanson, M. Mori, G. Shimin, A.M. Şçerbak,

Ş. Tekin, A. Tietze, E. Tryjarski, P. Zieme

TDA, Türk dilleri ile ilgili konularda yapılmış araştırma ve inceleme yazıları ile kitap tanıtımlarını içeren yıllık bir dergidir. Özel sayılar dışında her yıl ortalama 208 sayfa olarak çıkar. Gönderilen yazılar Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rusça olabilir. Dergide yayımlanacak yazılara yazı kurulu karar verir. Yazısı yayımlanan yazarlara 20 adet ayırbaşım ile bir adet dergi gönderilir. Kısaltma ve kaynaklarda (gerekirse) özü bozulmayacak biçimde değişiklikler yapılabilir. Türkçe kaleme alınmış yazılarda Türkçenin son 60 yıllık gelişimi, özleşmesi doğrultusunda özenli davranılması, yaygınlaşmış Türkçe sözcüklere, dilbilgisi terimlerine yer verilmesi tercih edilir.

**Çıkan Sayılar:** Türk Dilleri Araştırmaları 1991 (1), 208 s.; 1992 (2), 216 s.; 3 (1993), 328 s. + VIII°; 4 (1994), 232 s.; 5 (1995), 296 s.; [6 (1996 baskıda)]

## **İsteme Adresleri**

### **Simurg Kitabevi**

İstiklal Cad.  
Hasnun Galip Sok. No. 2-A  
80060 Beyoğlu-İSTANBUL  
Tel. (212) 243 63 77  
Faks: (212) 243 38 48

### **Sanat Kitabevi**

Karanfil Sok.  
Birlik İş Merkezi 5/2  
06650 Kızılay-ANKARA  
Tel.Faks: (312) 418 62 03

### **Yazışma Adresi**

Doç. Dr. Mehmet Ölmez  
H.Ü. Ed. Fak. TDE  
06532 Beytepe-ANKARA  
E-Mail: olmez@hun.edu.tr  
Tel.&Faks: (212) 435 84 99